

Sloboda i (ili) moć

Sve su češće rasprave o mjestu i ulozi države, političkih partija, slobodnog tržišta u našim životima. To je razlog da u ovom prilogu, nešto više ukažem na karakteristike liberalnog pristupa organizaciji života. Ovo iz razloga što su protivnici liberalizma sve glasnjiji u Crnoj Gori, i da su neke antiliberalne ideje, posebno socijalističke ponovo u nadiranju.

U suštini su uvijek postojale dvije političke filozofije: sloboda i moć. Po prvoj, ljudi bi trebalo da žive život onako kako oni misle da im odgovara, sve dok ne ugrožavaju prava drugih ljudi. Po drugoj, neki ljudi bi mogli da koriste silu i moć kako bi primorali druge ljude da se ponašaju na načine koje ne bi sami izabrali. Filozofija moći je uvijek bila draža onima koji imaju moć. Postoji mnogo naziva za sistem moći: cesarizam, orijentalni despotizam, teokratija, socijalizam, fašizam, komnizam, monarhizam, država blagostanja. Istina, argumenti za svaki od ovih sistema bili su dovoljno drugačiji da prikriju suštinsku sličnost.

Filozofija slobode je takođe imala više naziva. Ipak, zajedničko svima je bilo poštovanje individue, povjerenja u obične ljude i njihovu sposobnost donošenja odluka koje se tiču njihovih života, kao i neprijateljstvo prema onima koji bi koristili nasilje da ostvare svoje ciljeve.

Iako je Lao Ce, Kineski filozof, 6 vijekova prije nove ere, među prvim pristalicama slobode (liberalizma), liberalizam je nastao na Zapadu. Da li ga to čini usko zapadnom idejom? Ne! Princip slobode i individualnih prava su univerzalni kao što su to principi nauke.

Država je oblik moći! Da li je država data od Boga? Odnosno, zašto ljudi toliko obožavaju državu? Zašto se nikada ne zapitaju kako je nastala država? Sa kojim ciljem je nastala? Jednostavno, po mnogima država postoji od „više sile“ i o njoj se ne raspravlja: ona je za sve u pravu! Dužnost građana je da budu poslušni i da čekaju da im država sve riješi! Država kao da je vladar građana! Da li država ugrožava slobodu pojedinca- je pitanje koje se tako često ne postavlja. Posebno ne u Crnoj Gori!

Većina ljudi misli da je novac koji im daje država u obliku socijalne pomoći, nadoknade za nezaposlenost, razne subvencije besplatan. Većina kaže da sebi ne može da priušti obrazovanje, ako im ga država ne obezbjedi, „a ne shvataju da im država oduzima 65-75% onoga što sami zarade, i da bi mnogo toga mogli sami da obezbjede sa manje novca i uz više efikasnosti, bolji kvalitet i uz više

ličnog izbora.“ (Ilija Vujačić). Na ovoj liniji se razvijaju različiti oblici liberalnog mišljenja, od kojih je libertarijanistički pogled filozofija radikalnog individualizma.

Smatram da mladi ljudi, studenti čitaoci Indexa mogu imati interesa da se upoznaju sa nekim idejama ove političke filozofije. To im može pomoći da shvate i neke predrasude koje su uvriježene u naš način razmišljanja.

Državno obezbjeđenje brojnih različitih dobara i usluga nije „od nastanka čovjeka“ kako mnogi misle, već je država **istorijska pojava** (nastala krajem 19 vijeka i širila se do enormnih razmjera u 20 vijeku). Nekada su danas široko rasprostranjeni socijalni programi dobronamjerne države koja brine o blagostanju svojih građana ne tako davno predstavljali samo alternativni politički predlog za organizovanje društvenog života. Ovi predlozi su postepeno prihvatani i postepeno je postalo samorazumljivo da je to autentična funkcija države a da je u tu svrhu korišćenje prinude- bilo otvorene (naredbe), bilo prikrivene (porezi), sasvim legitimno. Npr. sadašnje obavezno penzijsko osiguranje koje je okosnica države blagostanja uveo je Bizmark 1878, tj. prije manje od 130 godina!

Libertarijanizam, kao pravac nastavka klasičnih liberalnih ideja koje se razvijaju u 19 vijeku se može opisati kao filozofija **manje države i njene moći, a više slobode.** Ovo shvatanje podrazumjeva da svaka osoba ima pravo da živi svoj život na bilo koji način, sve dok poštuje jednaka prava drugih. Ovo je **filozofija koja brani pravo svake osobe na život, slobodu i vlasništvo- prava koja ljudi posjeduju prirodno i prije nego što su vlade (države) uspostavljene.** Ipak, libertarijanizam je snažnija verzija individualizma (zajedno sa teorijom javnog izbora) od nešto blažeg i umjerenijeg klasičnog liberalizma (Hjuma i Smita u 18, te Mizesa, Hajeka i Miliona Fridmana u 20 vijeku).

Odkuda vaskrsnuće liberalne ideje?

„Dvadeseti vijek je bio vijek moći države od Hitlera i Staljina do totalitarne države iza „gvozdene zavjese“ od diktatura širom Afrike do birokratske države blagostanja Sjeverne Amerike i Zapadne Evrope... U stvari, 20 vijek je u mnogo čemu odstupio od dvoipomilenijumske istorije Zapadnog svijeta. Od veremna starih Grka, istorija Zapada je uglavnom bila priča o sve većoj slobodi, sa sve više ograničenja za prikladne i samovoljne vladavine“ (David Boaz)

Padom komunizma i brzim rastom informatičkog društva, liberalna ideja se ponovo vraća na ekonomsku i političku scenu. Padom komunizma pala je i ideja centralnog planiranja, dok u informatičkom društvu svaka osoba ima pristup informacijama kao nikada ranije. Centralizovana birokratija neće moći da izdrži tempo sa stvarnom ekonomijom. Tako npr. postojanje globalnih tržišta kapitala znači da investitori neće biti taoci svojih država i njihovih konfiskatorskih poreskih sistema. U 21 vijeku će napredovati one države koje privlače produktivne ljude. „Potrebna nam je ograničena vlada (država) da nas uvede u neograničenu budućnost.“

Isto tako, u većini država Zapada javno mnjenje smatra da vlade imaju prevelika ovlašćenja i da to ugrožava slobodu pojedinca. Tako npr. 52% Amerikanaca smatra da je američka država prevelika jer „oporezuje previše, reguliše previše i mješa se previše u naše živote“. Što reći za ostale države, ako se zna da je SAD jedna od najliberalnijih zemalja svijeta? „Davati novac i moć vladi je kao davati viski i ključeve od kola tinejdžeru“, kaže poznati američki pisac O'Rurk. Slično misli i drugi američki pisac Dejev Beri: „Najbolji način da razumijete cijelinu problema je da sagledate što vlada u stvari radi: uzima novac od nekih ljudi, zadrži gomilu za sebe, ostatak daje drugim ljudima.“

Prema tome, liberalizam oživljava sada upravo zbog toga što njegove alternative- fašizam, kominizam, socijalizam i država blagostanja- koje su iskušane u 20-tom vijeku nisu uspjele da omoguće mir, prosperitet i slobodu.

Ako je za prve tri alternative jasno da su bile lošije, danas se posebno vode „bitke“ sa **tzv. državom blagostanja** (socijalna država). Zar država ne bi trebalo da obuzdava tržište? Zar socijalne države nisu humanije nego što bi bili neke liberalne države? Iako SAD i Zapadna Evropa nisu „uvele“ potpuni socijalizam, ovakve ideje su dovele do toga da je tokom 20 vijeka dramatično porasla vladina kontrola nad ekonomskim životom pojedinca. Evropske vlade su nacionalizovale većinu industrije, a i uspostavile su obuhvatne socijalne programe po principu „od kolijevke do groba“. U Americi je veliki broj regulacija i ograničenja individualnog izbora.

Ipak, sve je više priznanja da današnja država blagostanja posrće. **Poreske stope koje su neophodne za održavanje ogromnih preraspodjela utiču na smanjivanje efikasnosti zapadnih ekonomija. Isto tako, zavisnost od vlade je umanjila značaj porodice, posla i individualnosti.** Obećanja države blagostanja se sve teže ispunjavaju. Njemačka i Švedska su primjeri za to! Problem zaposlenosti postaje sve teže rješiv!

Razumije se da odustajanje od države blagostanja nije lako i da je to proizvodi političke i ekonomske probleme. Ipak, sve više ljudi u Evropi i Americi shvata da **velike vlade zapadnog tipa, prolaze kroz usporenu verziju komunističke propasti.**

Zar dolazak Regana i Margaret Tačer nije dokaz pokušaja da se kroz više slobode i slobodnog tržišta, manje poreze i jačanje privatne svojine i privatan preduzetništvo odgovori na slabosti države blagostanja? Zar kriza penzionog sistema- stuba države blagostanja nije veliki udarac državi blagostanja? Razočarenje u politiku na zapadu se manifestuje i kroz nisku izlaznost na izborima. Stopa rasta nezaposlenosti je sve veća!

Što su političke alternative? Prema Aristotelu, politički sistemi su: tiranija, aristokratija, oligarhija i demokratski kapitalizam. Sada je na sceni samo

demokratski kapitalizam, i veliki broj intelektualaca je prihvatio izjavu Frensisu Fukujame o „Kraju istorije“, misleći da su se velike ideološke bitke završile trijumfom demokratije i mješovite ekonomije. Međutim, rast vjerskog fundamentalizma, kao i tzv. „autoritarnog kapitalizma“ (poznat kao „azijske vrijednosti“) pokazuje da ta ideološka bitka nije završena.

Zaista, sve više se postavlja kao pitanje što je važnija politička vrijednost: **sloboda ili demokratija!** U čemu je razlika? Dugo sam mislio da tu nema razlike! I zaista, iz perspektive socijalizma u kome sam stasavao, tu razliku je teško uočiti. Međutim, dvodecenijsko iskustvo sa demokratijom (vladavinom većine preko političkih partija) me opominje da sloboda i demokratija ne moraju da znače isto. Indija je demokratska država, ali pravo govora i pluralizma još nisu razvijeni. Stanovnici Hong-Konga ne mogu slobodno birati vladu (nedemokratski režim), ali imaju veliku slobodu ličnog izbora! **Odnos slobode (odluke pojedinca) i demokratije (odluke većine) najbolje prikazuje primjer hipotetičkog društva u kome bračnog partnera svakome bira zeidnica po većinskom (demokratskom) sistemu. U tom slučaju bi živjeli u demokratiji ali ne bismo imali previše slobode (ličnog i slobodnog izbora partnera).**

Do poistovjećivanja slobode i demokratije najvjerovatnije dolazi zbog održavanja shvatanja slobode kao prava pojedinaca da biraju i budu birani, da učestvuju u javnom životu! To je shvatanje slobode iz Stare Grčke. Međutim, savremeno shvatanje slobode naglašava pravo pojedinaca da žive kako izaberu, da slobodno govore i ispovjedaju vjeru, da posjeduju imovinu, da se bave trgovinom i proizvodnjom, da ne mogu biti proizvoljno hapšeni, da im se ne može oduzeti imovina...

Otuda je za liberalnog mislioca ključno pitanje **odnos pojedinca i države!** Koja prava imaju pojedinci? Koja vrsta vlade će najbolje zaštititi ta prava? Koja ovlašćenja država treba da ima? Koje zahtjeve pojedinci mogu da imaju jedni prema drugom posredstvom vlade? (Vlada je mehanizam posredovanja između pojedinaca u jednoj zajednici, kao što je to i tržište! To posredovanje preko vlade je posredno i nedobrovoljno, a preko tržišta direktno i slobodno).

Ključno pitanje svakog političkog sistema jeste: **ko donosi odluke o Vašem životu! Vi ili neko drugi?**

Da li Vi trošite novac koji zarađujete, ili to u vaše ime radi vlada? **U građanskom** društvu Vi donosite odluke o sopstvenom životu. **U političkom** društvu to donosi neko drugi. A pošto se ljudi prirodno opriu tome da drugi donosi važne odluke umjesto njih, političko društvo je neminovno zanosovano na prinudi. Što su implikacije te prinude- to za neku drugu priču.

Koje su ključne ideje libertarijanizma?

(1) Individualizam- pojedinac je osnova svake društvene analize. (2) Individualne slobode- pošto su pojedinci moralni agenti, oni imaju pravo na bezbjedan život, slobodu i svojinu. Ova prava nam ne daruje vlada, ona su svojstvena prirodi ljudskog bića. (3) Spontani poredak- Svjesnost da poredak koji nameće centralizovana vlast nije blizak pojedinu. Poredak stvoren kroz hiljade i hiljade dobrovoljnih transakcija i slobodnih aktivnosti stvara se spontano (bez neke centralne volje). Zar najvažnije institucije ljudskog društva: jezik, zakon, novac i tržište nisu razvijene spontano? Nije ih izmislila nikakva centralna vlast ili centralni autoritet. (4) Vladavina prava- društvo slobode pred zakonom, gdje svaki pojedinac živi slobodno, sve dok poštuje jednaka prava drugih. (5) Ograničena vlada- pojedinci formiraju vladu da bi zaštitili svoja prava. Ali vlada (država) je opasna ustanova- „sklona je koncentraciji vlasti“. „Vlast je sklona da kvari, a apsolutna vlast kvari apsolutno.“ (Lord Akton). Zato se vlast vlade mora ograničiti! Ideja podjele vlasti (zakonodavna, sudska i izvršna) je upravo jedan od načina ograničenja vlasti! (6) Slobodno tržište- ljudi su slobodni i uspješni ukoliko je učesće vlade u ekonomskom životu svedeno na minimum. (7) Vrlina preduzetništva i proizvodnje- poštovanje ljudi koji zarađuju svojim radom i znanjem. „Imamo veću mašineriju vlade nego što nam je potrebno- previše parazita živi na račun marljivih.“ (Džeferson, 1824). Liberalizam brani pravo produktivnih ljudi da zadrži zarađeno i protiv su nove klase (političara i birokrata) koje žele da što više „zahvate“ od zarade produktivnih i marljivih. (8) Prirodni sklad interesa- Kada ljudi slobodno na tržištu ispoljavaju svoje interesa tada među njima dolazi do slobodne razmjene „intersa“ i uspostavljanje prirodnog sklada. Mješanje vlade najčešće remeti ovaj sklad. Npr. kontrola cijena! (9) Mir- to je važan ekonomski resurs, jer rat uništava i ljude i resurse.

Zar ovo za šta se zalaže libertarijanizam nije standardni okvir moderne političke misli: individualizam, privatno vlasništvo, kapitalizam, jednakost pred zakonom! Ako je tako, zašto se ova doktrina toliko kritikuje?

Ovaj prilog sam napisao iz razloga što nakon dobijanja suverenosti Crne Gore, ideja slobode (liberalizma) postaje ugrožena sve jačim socijalističkim shvatanjem i idejama države blagostanja (tzv. socijalne države).

Zar jendru novu državu treba da organizujemo na temeljima principa koji su već ugroženi i napuštaju se u zemljama u kojima su izvorno nastali. Ili imamo, još uvijek, šansu ne da se prilagođavamo prošlosti, već da vidljive trendove globalizacije, individualizma i slobode, prilagodimo sebi? Preduslov za to je da se oslobodimo mnogih predrasuda!